

3. Περὶ τῶν ἔννοιῶν τῆς συναφείας.

Ἐνῷ αἱ μέχρι τοῦδε διερευνηθεῖσαι μερικαὶ καὶ γενικαὶ ἐμπειρικαὶ ἔννοιαι παριστῶσι μόνον ἀντικείμενα, ἵδιότητας ἢ καταστάσεις, χωρὶς νὰ λαμβάνωσιν ὅπ' ὅψιν τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς ἄλλα ἀντικείμενα τῆς νοήσεως, αἱ σχέσεις αὗται, αἱ συνδέονται διάφορα ἀντικείμενα πρὸς ἄλληλα, ἀποτελοῦσιν ἀκριβῶς τὴν βάσιν τῶν ἔννοιῶν τῆς συναφείας.

Ἡδη μεταξὺ τῶν γενικῶν ἐμπειρικῶν ἔννοιῶν ἀπαντῶσι πολυάριθμοι ἔννοιαι, αἵτινες δύνανται νὰ ἔχωσιν ἐν ταῦτῳ χαρακτῆρα ἔννοιῶν συναφείας. Τοιαῦται ἔννοιαι ἀνήκουν πάντοτε εἰς μίαν τῶν τριῶν γενικῶν κατηγοριῶν, ἀλλὰ τὸ κύριον αὐτῶν χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι παριστῶσιν ἀντικείμενον, ἵδιότητα ἢ κατάστασίν τινα ἐν σχέσει πρὸς ἄλλα ἀντικείμενα, ἵδιότητας ἢ καταστάσεις, αἵτινες δέον νὰ νοῶνται πάντοτε, καίπερ παρασιτώμεναι, μετὰ τῶν προηγουμένων. Ὁ δρός οὗτος συνεπάγεται τὸ γεγονός, ὅτι ἔναντι ἑκάστης ἔννοίας τῆς συναφείας εὑρίσκεται ἔννοιά τις συσχετίσεως (Korrelatbegriß), ἥτις ἐμπεριέχει τὴν συμπληροῦσαν σχέσιν, τουτέστι τὴν ἔννοιαν ἐκείνην, ἥτις νοεῖται δμοῦ ἐν τῇ πρώτῃ. Ἐμπειρικαὶ ἔννοιαι συσχετίσεως τοιούτου εἴδους εἶνε αἱ ἐπόμεναι: **ἀνήρ καὶ γυνή, πατήρ καὶ μήτηρ, δρός καὶ κοιλάς, ψυχής καὶ βάθος κτλ.** Δὲν συμβαίνει δὲ πάντοτε, καθὼς εἰς τὰ παραδείγματα ταῦτα, ὃστε ἡ ἔννοια νὰ συνδέεται πρὸς τὴν εἰς ταύτην ἀντικειμένην, ἀλλὰ γενική τις ἐμπειρικὴ ἔννοια δύναται εἰς πολλὰς περιπτώσεις νὰ νοῆται τοῦτο μὲν ὡς ἀνεξάρτητος, τοῦτο δὲ ὡς ἔννοια συσχετίσεως. Οὕτως αἱ ἔννοιαι: **ἀνθρωπός, θάρρος, οὐρανός, ζωὴ** εἶνε μὲν αὗται καθ' ἑαυτὰς αὐτοτελεῖς ἔννοιαι ἀντικειμένων καὶ καταστάσεων, κατὰ τὰς διαφόρους δμῶς αὐτῶν συνδέσεις, καθὼς **ἀνθρωπός καὶ ζῷον, ζηρὰ καὶ θάλασσα, οὐρανός καὶ γῆ, ζωὴ καὶ θάνατος**, μεταβάλλονται εἰς ἔννοίας συσχετίσεως καὶ δύνανται ὡς τοιαῦται ν' ἀνευρίσκωνται εἰς τινα συνειρμόν, χωρὶς ἐπίσης ἡ ἐνταῦθα ἀνήκουσα ἔννοια νὰ νοῆται ἄλλως ἢ σιωπηρῶς. Κατὰ ταῦτα πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐμπειρικαὶ τινες ἔννοιαι ἐμιορφώθησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ δηλῶσιν ὕρισμένην τινὰ σχέσιν καὶ ὅτι τούναντίον ἄλλαι ἔννοιαι ἔλαβον ὡς δευτερεύουσαν τὴν ἵδιότητα ἔννοιῶν τῆς συναφείας. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ἡ εἰρημένη ἵδιότητις δὲν εἶνε σταθερὰ ὡς πρὸς τὰς ἐν λόγῳ ἔννοιας, ἀμα δὲ τῇ μεταβολῇ τῶν ἴδεατῶν σχέσεων, δύναται νὰ συνδέεται πρὸς ἄλλις ἔννοιας συσχετίσεως.

"Ηδη εἰς τὰς ἐμπειρικὰς ἔννοιας τῆς συναφείας δικυνύεται ματαρανῶς χαρακτηριστικόν τι γνώρισμα, ὅπερ καὶ πάλιν ἀναφένεται εἰς τὰς εὐρυτέριας μορφὰς αὐτῶν. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο γνώρισμα συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ἐν δεδομένῳ τινὶ λογικῷ συνειρμῷ εὑρίσκεται πάντοτε ἔνιαντι ἔννοιας τινὸς συναφείας μία μόνον συμπληρωστική τινήν ἔννοιαν συσχετίσεως. Η Ἰδιότης αὗτη δύναται ἀποκλειστικῶς νὰ στηρίζεται ἐπὶ τινος ἀρχῆς τῆς ἡμετέρας διενοίσεως. Διότι τάντικείμενα τῆς ἐμπειρίας συνδέονται διὰ ποικιλοτικῶν σχεδίων ἄλληλαι σχέσεων, οὕτως ὥστε αἱ ἔννοιαι τῆς συναφείας, αἵτινες συγχρόνως θὰ ἔχετενοντο ἐπὶ πολλῶν μερῶν, οὐδὲν κινδυνεύει παρεμβάλλουσι. Βλέπομεν δημοσίαν καὶ κανόνα, ὅτι ἀμιαντός ἔννοιαί τις ἔχει περὶ εισιτήρων ἀριθμούς τινας διαφόρων ἔννοιῶν, πρὸς ἃς συγχρόνως συνδέεται, παντες τοῦ νὰ νοήσουν ὡς ἔννοια συναφείας. Τὴν θέσιν τῆς σχέσεως λαμβάνεται τότε ἡ διάκρισις, ἢτις ἐκτείνεται ἐπὶ πολλὰ ἀντικείμενα, ἀτίνα πρόκειται νὰ διαπριθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι ἀτ' ἄλλιλον. Οὕτω διακρίνομεν τὸ κίτρινον χρῶμα ἀπὸ πάντων τῶν λοιπῶν· τὸ μέλανον δημοσία χρῶμα νοοῦμεν ἐν σχέσει σχεδὸς τῷ λευκῷ, διότι ἔνει τοῦ λευκοῦ δὲν θὰ ἥδεναι νὰ ὑπάρχῃ τὸ μέλανον ἐνῷ, ἢν νοήσωμεν χρῶματά τινα ὡς μὴ ὑπάρχουνται, τὸ κίτρινον δὲν θὰ πιεύῃ διριστάμενον αὐτοτελῶς. "Οὐεν συμφρόνως πρὸς τὰ εἰλημένα μορφούμενην ἔννοιας συναφείας τότε μόνον, ὅταν δύο ἀντικείμενα τῆς νοήσεως, ἢ κατηγορίαι ἀντικειμένων, εὑρίσκονται, τούλαχιστον ἐν τινὶ συνειρμῷ, εἰς τοιαύτην πρὸς ἄλληλαι σχέσιν, ὥστε τὸ ἐν ν' ἀντικεῖται θετικῶς πρὸς τὸ ἔτερον. "Η ἀνενόρευτις δημοσία τῶν ἀντιθέσεων στηρίζεται γενικῶς ἐπὶ τῆς λογικῆς λειτουργίας τῆς ἀρνήσεως. Η ἀντίθεσις ἀπομένει ἀρνητική ἢ ἀντιφατική, ἢπ' ὅσον ἀντικείμενόν τι τῆς νοήσεως προσδιορίζεται ὑπὸ τῆς ἀτελής ἀρνήσεως ἄλλου ἀντικειμένου. "Η ἀρνητική δημοσία μετατίθεται εἰς θετικήν ἀντίθεσιν, ἀμιαντός ἦτορ δύο ἀντικειμένων τῆς νοήσεως Λ καὶ Β, τὸ μὲν Λ προσδιορίζεται ὑπὸ τῆς ἀρνήσεως τῶν οὐσιωδῶν τοῦ Β χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων, τὸ δὲ Β διὰ τῆς ἀρνήσεως τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων τοῦ Λ, οὕτως ὥστε τὸ μὲν Λ προσδιορίζεται ὡς μὴ Β, τὸ δὲ Β ὡς μὴ Λ. "Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτη δέον, ὅπως ἐκατέραι τῶν ἔννοιῶν τούτων ἐμπεριέχῃ, ἐκτὸς τῆς ἐν αὐτῇ περιλαμβανομένης ἀρνητικῆς σχέσεως, καὶ ὑδιόν τι θετικὸν περιεχόμενον, διότι ἀμφότεραι αἱ ἔννοιαι αὗται διὰ τῆς ἐν ταύταις περιεχομένης ἀρνήσεως θὰ ἔξουδεταισθεντο τελείωσις. "Οὐεν ἐν τῇ πραγματικῇ ἐκιρράπει τῶν ἔννοιῶν ἡ ἀρνητικής ἀξιμανίζεται, νοούμενη ἐπιπροσθέτως μετὰ τῆς ἔννοιας, τῆς

άντιλαμβανόμεθα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν θετικῶν αὐτῆς γνωρισμάτων καὶ μόνον ἀναφορικῶς πρὸς τὴν εἰς αὐτὴν ἀντικειμένην ἔννοιαν συσχετίσεως. Εἰς τοὺς δρους τούτους προστίθεται ὁ περαιτέρω ἐκ τῆς συνδέσεως τῶν συστατικῶν στοιχείων ἀντικειμένου τινὸς τῆς νοήσεως προκύπτων δρος, καθ' ὃν αἱ οὕτω διὰ συγχρόνου καταφάσεως καὶ ἀρνήσεως συνδεόμεναι ἔννοιαι ἀνήκουσιν εἰς τὸ αὐτὸ σύνολον ἔννοιῶν. Οὕτως ἡ ὑπαρξίας ἀντιστοίχων ἔννοιῶν ἐπανάγει εἰς τὴν **ἀντιθετον ἐναντιότητα**. Αὕτη δημοσία δύναται νὰ εἴνε πάντοτε **ἀντίθεσίς** τις μεταξὺ δύο ἔννοιῶν, ἢτις, ὡς ἐδεῖξαμεν ἀνωτέρῳ, **ἀπορρέει** ἐκ τῆς διττῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀντιφατικῆς ἐναντιότητος ἐπὶ δύο θετικῶν δεδομένων ἔννοιῶν. "Οθεν τὸ γεγονός, ὅτι Ἑκάστη ἔννοια συναφείας ἐπιτρέπει τὴν συνύπαρξιν μόνον δύο ἔννοιῶν, οὐδέποτε δὲ πολυσχιδῇ τινα διακλάδωσιν σχέσεων, στηρίζεται, ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ ἀναλύσει, ἐπὶ τῆς ἐνότητος τῆς λειτουργίας τῆς ἀρνήσεως. Ἐπειδὴ δὲ ὑπάρχει μόνον μία ἀρνησίς, πᾶσα δεδομένη ἔννοια δὲν δύναται νὰ ἀρθῇ εἰμὴ ἀπαξ μόνον. "Αν δὲ κατὰ ταῦτα ὑριθμός τις ἔννοιῶν δέον νὰ συνδέεται, οὕτως ὥστε αἱ ἔννοιαι νὰ αἰρωνται ἐν σχέσει πρὸς ἄλληλας, τοῦτο δύναται νὰ συμβῇ κατὰ τρόπον, ὥστε αἱ ἔννοιαι νὰ συμπληρῶσιν ἄλληλας **ἀμοιβαίως** πάντοτε μόνον ἀνὰ δύο. "Αν εἰς τὴν ἔννοιαν A==οὐ B ἀντίκηται οὐ μόνον τῇ ἔννοιᾳ B ==οὐκ A, ἀλλὰ καὶ τρίτη τις A==οὐ Γ, εἰς τὸν δρον τῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως 0° ἀνταποκρίνεται μόνον τὸ γεγονός, ὅτι A==οὐ Γ. "Ενεκεν δημοσία τοῦ λόγου τούτου τῇ μεταξὺ A, B καὶ Γ ἐνυπάρχουσα συνάφεια. Θ' ἀναλυθῇ εἰς δύο ἀπ' ἄλληλων τελείως ἀνεξαρτήτους σχέσεις τοῦ A πρὸς τὸ B καὶ τοῦ A πρὸς τὸ Γ. Οὕτω δυνάμεθα πράγματι νὰ νοῶμεν τὴν ἔννοιαν «πατήρ» δις ἔννοιαν σχέσεως πρὸς τὰς ἔννοιας «μήτηρ», «τέκνου», «υἱός», «θυγάτηρ». "Εντεῦθεν ἐπεται, ὅτι δεδομένη τις ἔννοια δύναται μὲν νὰ συνδέεται πρὸς διαφόρους ἄλλας ἔννοιας, νοεῖται δημοσίευστοτε ὡς ἀνήκουσα εἰς ἄλλο τι σύνολον ἔννοιῶν. "Οθεν Ἑκάστη σχέσις ἔννοιας τινὸς δὲν δύναται νὰ μεταβάλλεται, χωρὶς νὰ μετατρέπεται καὶ αὐτὴ αὐτῇ ἡ ἔννοια.

Τῶν ἐμπειρικῶν διαφέρουσιν αἱ ἀφηρημέναι ἔννοιαι κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν παριστῶσιν ἀμεσα ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας, ίδιοτητας τῇ καταστάσεις αὐτῶν, ἀλλὰ συνίστανται ἐξ διοκλήρου ἐκ χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων, ἀπερ προύποθέτουσι τὴν ὑπαρξίαν σχέσεων μεταξὺ διαφόρων ἀντικειμένων τῆς νοήσεως. "Ενεκεν τῆς ίδιότητος αὐτῶν ταύτης δύνανται αἱ ἀφηρημέναι ἔννοιαι νὰ ἐπροσωπῶνται οὐ μόνον ὑπ' ἀναλόγων **παραστάσεων**, ἀλλὰ καὶ

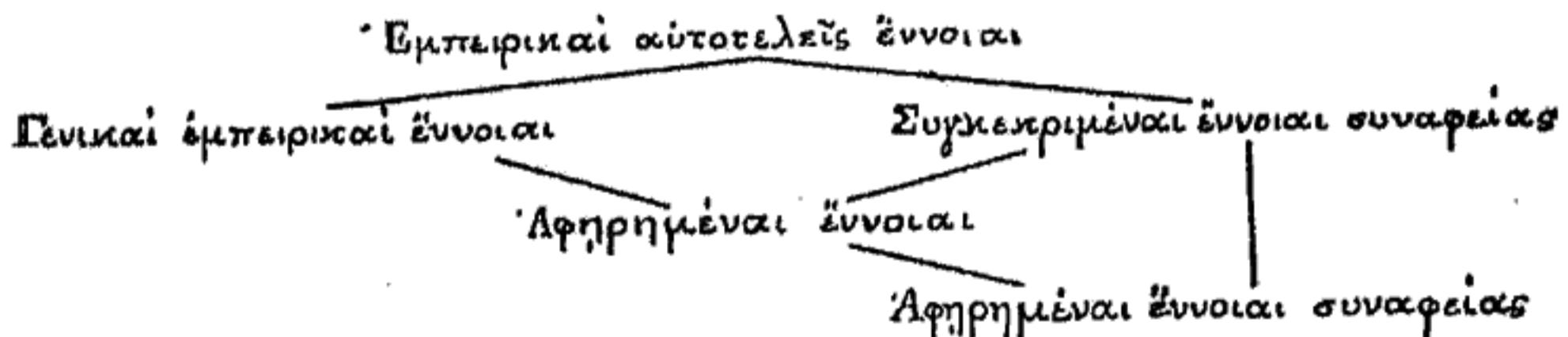
ύπο συμβόλων, ἔχοντων κατὰ τὸ μᾶλλον ή ἡτον αὐθαίρετον ή τυχαῖον χαρακτῆρα. Ἀνευ τῶν λέξεων, αἵτινες παρέχουσιν ἀφθονον ὅλην πρὸς διάπλασιν τοιούτων συμβόλων, δὲν θὰ ἥτο δυνατὸν νὰ νοηθῇ η γένεσις ἀφηρημένων ἐννοιῶν, ἐνῷ ἐν σχέσει πρὸς τὰς συγκεκριμένας ἐννοίας, τὰ σύμβολα ταῦτα δὲν εἶναι ἀπαραίτητα, καίτοι αἱ συγκεκριμέναι ἐννοιαὶ ἐμπεδοῦνται ὑπὸ αὐτῶν.

Ἔτη δὲ τῶν εἰρημένων δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν, διὰ τοῦτο αἱ ἀφηρημέναι ἐννοιαὶ ἔχουσι μεγάλην σχέσιν πρὸς τὰς ἐννοίας τῆς συναφείας. Ἀμφοτέρων τῶν κατηγοριῶν τούτων βάσις εἶναι αἱ μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τῆς νοήσεως ἐνυπάρχουσαι σχέσεις. Διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων κατὰ τοῦτο, διὰ τοῦτο μὲν τὰς ἐννοίας τῆς συναφείας η σχέσις νοεῖται ἀμέσως ἐν αὐτῇ τῇ ἐννοίᾳ, εἰς δὲ τὰς ἀφηρημένας ἐννοίας ὑπάρχει κατὰ πενία μόνον η προώπτοσις τῆς μορφώσεως τῶν ἐννοιῶν, χωρὶς νὰ νοῆται ἐν αὐτῇ ταῦτῃ τῇ ἐννοίᾳ ἀναγκαῖος δρισμένη τις σχέσις. Λιὸν αἱ ἐννοιαὶ τῆς συναφείας δύνανται νὰ εἶναι συγκεκριμέναι καὶ εἶναι ὄντως τοιαῦται, ὅμως ὃς η σχέσις ἔχει τοιοῦτον χαρακτῆρα μεταξὺ συγκεκριμένων ἐννοιῶν. Άλι οὐδημέναι ἐννοιαὶ δὲν διφέλουσι νὰ εἶναι ἀναγκαῖος ἐννοιαὶ συναφείας. Άλι οὐδημέναι ἐννοιαὶ, ἐπεὶ παραδείγματι, «ἀρετή», «νόδησις», «δικαιον», «πολιτεία» κτλ. νοοῦνται συχνάκις, μάλισται δὲ κατὰ πενία, ὅμως μὴ τοιαῦται. Ἐφ’ οὐσίαν διφορέων αἱ ἀφηρημέναι ἐννοιαὶ προώπτοθετούσαι τὴν ὑπερβολὴν σχέσεων, αἵτινες ἐμπεδοῦνται ἐν τῇ μορφῇ ἐννοιῶν συναφείας, θεωροῦνται δὲς προϊόνται ἐξελέγκως τοιούτων ἐννοιῶν. Λιότι δὲ τῶν ἐμπειρικῶν ἐννοιῶν διαφένει αὐτὸς τὸ γεγονός, διὰ τοῦτο δὲν στηρίζονται μόνον ἐπεὶ τίνος συγκρίσεως τοπικοχρονικῶς συνδεομένων ἀντικειμένων, ή ἐπεὶ τίνος συγκρίσεως πεχωρισμένων ἀπὸ ἀλλήλων πραγμάτων, ἀλλ’ ἐπεὶ διφέλονται ἐπεὶ σχέσεων ἐξαρτήσεως, αἵτινες ενδιέπονται μεταξὺ οἰστροδίποτε ἀντικειμένων. Ἐκάστη οὐκεῖσι συναφῶν ἐννοιῶν ἐμπεριέχει περιέγματι ἐξάρτησιν τίνος, διότι ἀμφότεραι αἱ πρὸς ἀλλήλαις συγδεόμεναι ἐννοιαὶ νοοῦνται δὲς μέρη συνδόου τινδες ἐννοιῶν, ἐνῷ η μεταβολὴ τῆς μιᾶς τῶν ἐννοιῶν συνεπάγεται ἀναγκαῖος τὸν μεταβολὴν καὶ τῆς ἐπέρας. Ἐν ταῖς ἀφηρημέναις ἐννοιαῖς αἱ σχέσεις τῆς ἐξαρτήσεως συσσωρεύονται ἐνταῦθα κατὰ τρόπον διαφεύγονται τὰ ὄραι τῆς ἡμετέρους ἀντιλήψεως, ἐπειδὴ ἐνταῦθα ἐκάστη αὐτοτελῆς ἐννοιαὶ ἐστινάγει συνίθοις ἥμας εἰς ἀγνοούμηται συμπλέγματα σχέσεων ἐξαρτήσεως. Ἐνῷ δὲ συμφώνως πρὸς τὰ λεχθέντα αἱ ἐννοιαὶ τῆς ἐμπειρίας ἐν ἐσταῖς καὶ παθ’ ἐστάτες στηρίζονται ἐπεὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς συγκρίσεως, ἕστατα ἐπεὶ τῶν λογικῶν νόμων τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἀντι-

φάσεως, προϋποτίθεται ἐν ἑκάστῃ ἐννοίᾳ συναφείας καὶ κατ' ὀκολουθίαν ἐν ἑκάστῃ ἀφηρημένῃ ἐννοίᾳ ἐν ταῦτῷ η ὑπαρξίες ἔξαρτήσεως, μόνα ἐφαρμογή τις τοῦ *νόμου τοῦ ἀποχρῶντος λόγου*. Βεβαίως αἱ οὕτω συγκροτούμεναι σχέσεις ἐπιδρῶσι συγχρόνως ἐπὶ τῶν ἐμπειρικῶν ἐννοιῶν. Δὲν πρέπει δύμως νὰ νοῶμεν αὐτὰς ἐν τῇ περιπτώσει ταύτης καθαρᾶς ἐμπειρικᾶς ἐννοίας, ἀλλ' ὡς συνδέσεις ἐμπειρικῶν ἐννοιῶν μετ' ἀφηρημένων ἵδεατῶν στοιχείων. Οὗτος οὖν *έννοια «ἀνθρωπός»* εἶνε εὑθὺς ἐξ ἀρχῆς γενικὴ ἐμπειρικὴ *έννοια*. Διὰ τῶν συμπληρώσεων δύμως, μόνις αὕτη προσκτάται ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ ἐπιστήμονος παρατηρητοῦ, λαμβάνει τοσαύτας ἔξαρτήσεις ἐξ ἀφηρημένων ἐννοιῶν, ὥστε δέον νὰ ἐπαναγάγωμεν ταύτην σκοπίμως εἰς τὴν γνωστικὴν βαθμίδα τῆς καθημερινῆς ζωῆς διὰ ν' ἀποδώσωμεν πάλιν εἰς αὐτὴν τὸ καθαρῶς ἐμπειρικὸν αὐτῆς περιεχόμενον.

Εἳναν κατὰ ταῦτα εἰς τὸν δρόν τῶν «*έννοιῶν συναφείας*» ἀποδώσωμεν τοιαύτην σημασίαν, ὥστε νὰ νοῶμεν δι' αὐτῶν οὐ μόνον τὰς ἐννοίας, ἐν αἷς δύναται ἀμέσως καὶ συγχρόνως νὰ νοηθῇ ποιά τις σχέσις, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἐκείνας, αἵτινες τὸ πρῶτον ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς μορφώσεως λογικῶν σχέσεων, θὰ δυνηθῶμεν νὰ διαιρέσωμεν τὰς εἰρημένας ἐννοίας εἰς *έννοιας συναφείας* ἢν τῇ στενωτέρᾳ σημασίᾳ τῆς λέξεως καὶ εἰς *ἀφηρημένας έννοιας*.

Ο λογικὸς συνειδομὸς τῶν μορφῶν τούτων πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὰς ἐννοίας τῆς ἐμπειρίας δύναται νὰ διατυπωθῇ διὰ τοῦ ἐπομένου σχήματος :

Η στενὴ σχέσις τῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν πρὸς τὰς πραγματικὰς ἐννοίας τῆς συναφείας ἐκδηλοῦται καταφανῶς ἐν τῇ μεγάλῃ ὅστῇ αὐτῶν, ὅπως ἐμφανίζωνται ὡς δυαδικαὶ ἐννοιαί. Εἳναν αὕται δίδωνται εἰς ἥμιτς ὑπὸ θετικὴν μορφήν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι, «*καλὸν κακόν*», «*ἔρως μῆσος*», «*ἀρετὴ κακία*», ή ἢν μία τῶν ἐννοιῶν τούτων φαίνεται διαμορφουμένη δι' ἀπλῆς ὄρσεως τῆς ἑτέρας, ὃς ἐπὶ παραδείγματι, «*δίκαιον ἀδικον*».

«**ηδονή δδύνη**», τοῦτο εἶναι ἐπουσιώδης διάθρυτος τῆς λογικῆς ἐκφράσεως, διότι ωὐδὲ τὴν ἀρνητικὴν μορφὴν κρίνεται πάντοτε θετική τις ἀντίθεσις. Η διοπή αὕτη ὅλων τῶν ἀρχηγημένων ἔννοιῶν τοῦ νὰ τάσσωνται εἰς δυάδας ἔννοιῶν συνιαρεῖσας δὲν ἀντικρύζεται μόνον πρὸς τὸν τρόπον τῆς λογικῆς γνήσεως αὐτῶν, ἀλλὰ συγχρόνως συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ἔννοιά τις ἀπαιτεῖ τόσον περισσότερον συμπληρωματικήν τινα διάπλασιν ἔννοιῶν, ὃσον πορρωτέρω πάπερι τῆς αὐτοτελοῦς ἐμπειρικῆς ἔννοιας. Η αἵτια τούτου ἔγκειται ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ἀφαιρέσεως, ἐπειδὴ αἱ ἴδιότητες τῶν ἀντικειμένων ἔκειναι, ἐξ ὅν ἀφαιροῦμεν ἐν τινὶ ἔννοιᾳ, δύνανται νὰ γίνωστι περιεχόμενον συμπληρωματικῆς τινος μορφώσεως ἔννοιῶν. "Οσον τελειούργα εἶναι τοιαντή τις διαίρεσις, καὶ συνεπῶς ὃσον περιορίζεται εἰς τὸ νὰ ἔχῃ ὡς βάσιν ποτῆς **μίαν** γενικωτάτην ἀποφινήν, ἐν οχέσαι πρὸς τὴν διαμήρφωσιν τῶν ἔννοιῶν, τοσούτον δινάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι καὶ ή ἀντίθετος ἀποφινής εἶναι ἔκειται λογικῶς ἐνδεχομένη,, καὶ ὅτι ἐπομένως ἔναντι τῆς πρώτης εὐρεσίας δειπέργαι τις ἔννοιας συσχετίσθωσ. "Οθεν τῶν ἐμπειρικῶν ἔννοιῶν τῆς συνιαρέσις διαπέρανται κατὰ κανόνα αἱ τοιανται ἀρχηγημέναι ἔννοιαι κατὰ τοῦτο, ὅτι τὰ πράγματα, ἀπερ γίνονται ἀντικείμενα συμπληρωματικῆς τινος διαπλάσεως ἔννοιῶν, δὲν δίδονται ἐν αὐταῖς κεχιρισμέναι ἀπ' ἄλληλων, ἀλλ' ή ἀφετηρίαι πρὸς μόρφωσιν τῶν ἔννοιῶν τῆς συνιαρέσις παραλαμβάνεται ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὗτοῦ ἀντικειμένου ή ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὗτοῦ γενικοῦ συμπλέγματος ἀντικειμένων.

Τὸ μήπιστον ὅριον τῆς ήτοι τῶν σχέσεων τῶν ἀντικειμένων τῆς νοήσεως ἐρειδομένης τείτης ἀφαιρέσεως ἀπειργάνεται, ὅταν αυτός ή ἀποφινής, συμφάντης πρὸς τὴν διοίσιν μορφοφοίνται αἱ ἔννοιαι, συνίσταται ἐν λογικῇ τιγρὶ **ἀξιώσει**, ἥτις προκαλεῖται μὲν ὑπὸ τῶν σχέσεων τῶν ἀντικειμένων τῆς νοήσεως, οὐδέποτε ὥμεος πραγματοποιεῖται αὐτὴ καθ' εαυτὴν εἰς τάντικεμενα ταῦτα, διότι ἀφαιροῦμεν προεπικείμενος ἐν αὐτῇ ἐκ πάντων τῶν προσδιορισμῶν ἔκειναι, οἵτινες ἀπειδοῦνται πρὸς τὴν εἰρημένην λογικὴν ἀξιώσιν.

Ἐνταῦθα δύνανται νὰ χρησιμεύσουν τοιούτοις ἀντίθετοι προσδιορισμοὶ ἀπέιτης πάντοτε εἰς ἀντιθέτου περιεχομένων λογικὰς ἀξιώσεις. Οὕτως ή ἔννοια τοῦ «**εἶναι**» δὲν ἀνάγεται εἰς πραγματικὰς ἴδιότητας ή σχέσεις τῶν πραγμάτων, καλτοὶ αὗτη ἀπαιτεῖ, ὅπως δίδωνται εἰς ήμᾶς ἀντικείμενοι μετ' ἴδιοτήτων σχετικούμενον πρὸς ἄλλήλας. 'Άλλ' ή ἔννοια αὗτη μορφοφοίνται ἀκριβῶς διὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἔγειρεται ή λογικὴ σῆσταις, τοῦ ν' ἀραι-

ρῦμεν ἐκ πασῶν τῶν ἰδιοτήτων καὶ σχέσεων, ἵδιος δὲ ἐκ πασῶν τῶν μεταβολῶν, οὗτος ὅστε νὰ νοῶμεν τὸ ἀντικείμενον ἀπὸ μᾶς μόνον ἀπόψεως, τουτέστιν ἐκείνης, ήτις ἀφορᾷ εἰς τὴν **καθαρὰν ψηφιστασιν αὐτοῦ**. Ἡ αὐτὴ λογικὴ ἀξίωσις ἔκτείνεται καὶ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς **καθαρᾶς ποιείητος**, ἐν ᾧ δέον νὰ παρορῶμεν πάντας τοὺς ποσοτικοὺς προσδιορισμοὺς τῶν πραγμάτων, λαμβάνοντες μόνον ὅπ' ὅψιν, ὅτι πᾶσα εἰς ἀντικείμενόν τι ἀφορῶσα σκέψις ἀπαιτεῖ προσδιορισμόν τινα κατὰ ποιόν, οὗτονος δὲ οὐσία εἶνε εἰς ἡμᾶς ἀδιάφορος κτλ. Ἐνταῦθα βλέπομεν, ὅτι καὶ εἰς αὐτὰς ἀκύρη τὰς μνημονευθείσας ἔννοιας ἡ ἀφηρημένη ἀντίληψις **τῶν πραγματικῶν ἀντικειμένων** τῆς νοήσεως δύναται τὸ πρῶτον **νὰ μάρχῃ**, ὅταν συγκροτήται ὁ ἀντίθετος συμπληρωματικὸς προσδιορισμὸς τῶν ἔννοιῶν, τουτέστιν ὅταν πρὸς μὲν τὴν ἔννοιαν τοῦ «*εἶναι*» συνδέεται ἡ τοῦ «*γίγνεσθαι*», πρὸς δὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ «*ποιοῦ*» ἡ τοῦ «*ποσοῦ*». Γάρ ἔννοιας τῆς συναρτίκειας, αἵτινες κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον δὲν ἔχουσιν ὡς περιεχόμενον αὐτῶν πραγματικὰς σχέσεις τῶν ἀντικειμένων τῆς νοήσεως, καλοῦμεν **καθαρὰς ἔννοιας συναφείας** ἢ, ἐπειδὴ πᾶσαι αἱ καθαραὶ ἔννοιαι εἶνε ἔννοιαι συναφείας, ὀνομάζομεν αὐτὰς ἔπισης **καθαρὰς ἐπιστημονικὰς ἔννοιας**. Κατὰ ταῦτα αἱ καθαραὶ ἐπιστημονικαὶ ἔννοιαι δὲν εἶνε μορφαί, αἵτινες ἐκ τῶν προτέρων ὑφίστανται ἐν τῇ ἥμιστέρᾳ συνειδήσει, δυνάμεναι νὰ περιβάλλωσιν οἷανδήποτε ἐμπειρικὴν ἔννοιαν, ἀλλ' αἱ τελευταῖαι βαθύτερες τῆς λογικῆς διεργασίας ἐκείνης τοῦ περιεχομένου τῆς αἰσθησιακῆς ἀντιλήψεως, ήτις ἀρχεται ἀπὸ τῶν αὐτοτελῶν ἐμπειρικῶν ἔννοιῶν. Ἡ συμμετοχὴ τῶν λογικῶν λειτουργιῶν ἐν τῇ γενέσει τούτων ἔχει ἕδιον χαρακτῆρα οὐχὶ ἐφ' ὅσον εἰς τὰς ἔννοιας ταύτας δὲν λαμβάνονται ἀποκλειστικῶς ὅπ' ὅψιν, καθὼς τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰς γενικὰς ἐμπειρικὰς ἔννοιας, προσδιορισμοῖς τινες τῶν ἀντικειμένων τῆς νοήσεως, οἵτινες ἐμφανίζονται ἐν αὐτοῖς μεμιγμένοι μετ' ἄλλων προσδιορισμῶν, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐγείρεται ἡ ἀξίωσις τοῦ νὰ νοῶνται αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς οἱ προσδιορισμοὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες οὐδόντως ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς πραγματικοῖς ἀντικειμένοις. Διότι οὗτοι μόνον ἐν συνδέσει πρός τι ἀντιθέτως διάφορον περιεχόμενον ἐκφράζουσι τὴν πραγματικὴν τῶν ἀντικειμένων σχέσιν ὡς κοιναὶ ἀφηρημέναι ἔννοιαι. Ἐλλὰ τὸ δυνατὸν τῆς ἀξιώσεως τοιούτων προσδιορισμῶν, οἵτινες οὐδέποτε δύνανται νὰ εἶνε πραγματικοί, ἀπορρέει ἐκ τῆς νοήσεως διὰ τὸν λόγον ὅτι αὕτη μεταβάλλει κατὰ βιούλησιν ἀπλοῦς **σχετικοὺς προσδιορισμοὺς** εἰς **ἀπολύτους**. Οὗτος αἱ ἀφηρημέναι ἔννοιαι συσχετίζεται μεταβατικούς φιλοσοφίας

σεως ενδέσκονται συνηγορούνται ἐν τοῖς πραγματικοῖς ἀντικειμένοις τῆς νοήσεως, ἔπειδὴ τάντικεμενα ταῦτα ἔχουσι σχετικὰς ἴδιότητας, αἵτινες δύνανται νὰ συνδέωνται πρὸς ἄλληλας, μὲν οὖσαι σχετικαὶ καὶ οὐχὶ ἀπόλυτοι. Ἐάλλ' αἱ ἴδιότητες αὗται λαμβάνουσι τὸ πρῶτον χαρακτῆρα ἴδεατῶν μορφῶν, ἅμα ὡς διαχωρίσθωσιν ἀπὸ ἄλληλων καὶ νοηθῶσιν ὡς ἔννοιαι συσχετίσεως. "Οθεν δὲν δύναται τις νὰ εἴτῃ, δτι αἱ ἔννοιαι διαίστανται ἐν πρώτοις ὡς σχετικαὶ διὰ νὰ μεταβληθῶσιν κατόπιν ὑπὸ τῆς νοήσεως εἰς ἀπολύτους. Τάντικεμενα ἔχουσιν ἐμπειρικὰς ἴδιότητας, αἵτινες προκαλοῦνται τὰς ἀφηρημένας ἐκείνας ἴδεατὰς διαπλάσεις, ἐν αἷς ἕκαστη αὐτοτελῆς ἔννοια θεωρεῖται αὐτὴ καὶ ἕκαστη ὡς ἀπόλυτος καὶ συνεπῶς ὡς καθαρὰ ἀξιωτικής τῆς νοήσεως, ἐνῷ μέτη, ὅταν συνδέεται πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς συσχετίσεως, χάνει τὴν ἀπόλυτον ταύτην ἕκαστης ἀξίαν καὶ ἐπιενέγει ἥμισυ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἴδεατῶς εἰς τὴν σχετικὴν σημασίαν, τὴν συγκεκριμένως ἀποδοθεῖσαν ἐκ τῶν πρωτέρων εἰς τιὰς συγκεκριμένους ὅρους αὐτῆς.

4. Σύστημα τῶν καθαρῶν ἐπιστημονικῶν ἔννοιῶν.

Τὸ σύστημα τῶν καθαρῶν ἐπιστημονικῶν ἔννοιῶν δέχεται ἀπὸ τῶν δύο ἔννοιῶν τῆς συναφείας, ἐν τὴν μόρφωσιν προκαλεῖ ἢ ἐποπτεύει τῶν ἀντικειμένων τῆς νοήσεως. Αἱ ἔννοιαι αὗται εἶναι ἢ τῆς **Ὄλης** καὶ ἢ τῆς **μορφῆς**. Λἱ εἰρημέναι ἔννοιαι προέρχονται ἐκ τῆς ἀναλύσεως τοῦ περιεχομένου τῆς ἐμπειρίας, δι' ἣς ἢ τοπικοχρονικὴ μορφὴ διαφένεται ἀπὸ τῆς ὕλης τῶν αἰσθημάτων καὶ ὑπειθάλλεται εἰς πάσις τὰς ἀφηρημένας ἀναλύσεις τῆς αὐτῆς φύσεως, οἵτις διαμορφώσῃ τὸ σύστημα ἕκαντο τῶν καθαρῶν μορφῶν τῶν ἔννοιῶν, περὶ τοῦς ἀσχολεῖται ἢ μεθηματικὴ ἐπιστήμη. Κατὰ τὴν διένεισιν τῶν μορφῶν τῆς ἐμπειρίας ἀπὸ τῆς ὕλης τῶν αἰσθημάτων ἀποδεικνύεται, δτι ἡ ὕλη αὕτη, ἔννοιεν τῶν ἀνωτέρω ἐπειθέντων οὐσιωδῶς διαφέρει τὸν εὑριστα-βλήτον αὐτῆς, δὲν εἶναι πατέλληλος πρὸς περιεπέρω διαπλάσεις ἔννοιῶν. "Ἐκάστη ἀπόπειρα πρὸς διαμόρφωσιν ἔννοιῶν δέοντα νὲ λαμβάνῃ πάλιν ὑπὸ ὅψιν τὴν μορφήν. "Ἐν τῷ σημείῳ δὲ τούτῳ διαφαινεται τὸ πρὸς σύμπασαν τὴν διένεισιν τῆς μορφῆς ἀπὸ τῆς ὕλης συνδεόμενον οὐσιωδέστατον γεγονός, δτι ἐν τοινι αἰσθητῇ μορφῇ εἶναι μὲν δυνατὸν νὰ μεταβάλλεται ἢ ὕλη τῆς παραστάσεως, δὲν δύνανται δημος νὰ συμβάλωσι μεταβολαὶ τῆς μορφῆς, χωρὶς συγχρόνως νὰ ἐπέρχεται μεταβολὴ τις ἐν τῇ ὕλῃ τῶν αἰ-

συθημάτων. Ἐπειδὴ δικαίως αὕτη νοεῖται ἐν σταθερῷ σχέσει πρὸς τὴν μορφήν, η̄ ὅλη τῆς ἐμπειρίας δύναται νὰ εἶνε ἀφετηρία αὐτοτελοῦς μορφώσεως ἔννοιῶν. Διὰ τῆς παλινδρομικῆς ταύτης συνδέσεως πρὸς τὴν μορφήν, η̄ ἔννοια τῆς ὅλης μεταβάλλεται εἰς ἔννοιαν περιεχομένου, τὸ δὲ περιεχόμενον δύναται τότε μόνον νὰ εἶνε βάσις περαιτέρῳ ἵδεατῶν διαπλάσεων, διὰ τοῦτο νοῆται, ἐν σχέσει πρὸς τὴν μορφήν, ὡς τι σύνθετον ἐξ ὅλης καὶ μορφῆς, τουτέστιν δταν αἴρεται πάλιν η̄ ἀρχικὴ διάκρισις, διατηρουμένης πανταχοῦ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐν λόγῳ διαιρέσεως καὶ τῆς δι' αὐτῶν ἐφικτῆς γενομένης ἔρεύνης τῶν καθαρῶν τῆς μορφῆς ἔννοιῶν. Κατὰ ταῦτα τὸ περιεχόμενον τῆς ἐμπειρίας ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῶν ἔμπειρων ή̄ θετικῶν ἐπιστημῶν, δις καλοῦμεν οὕτως ἐπειδὴ ἔχομεν ὑπ' ὄψιν, διτι διαληγον τὸ περιεχόμενον τῆς ἐμπειρίας εἶνε ἀντικείμενον τῆς ἔρεύνης αὐτῶν. Εἰς τὴν θέσιν τῶν ἀρχικῶν καὶ —καθὼς ἀριδήλως δεικνύουσιν αἱ εἰς τὴν ἀμορφούσαν ὅλην ἀφορῶσαι θεωρίαι τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους,—ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ὅλης τελείως ἀγόνου ἀντιφάσεως, εἰσῆλθον αἱ νέαι ἔννοιαι τῆς συναρπέλας, ήτοι η̄ ἔννοια τοῦ τυπικοῦ (εἰδολογικοῦ) (Begriff des Formalen) καὶ η̄ τοῦ πραγματικοῦ (Begriff des Wirklichen). Παραλλήλως πρὸς ταῦτας ὑπάρχουσιν αἱ ἔννοιαι τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ ἔνδεχομένου, ἐφ' ὅσον τὸ συμφώνως πρὸς τοὺς τυπικοὺς νόμους δυνάμενον νὰ δημιουργηθῇ καλύπτεται ὑπ' ἐκείνου, διπερ εἶνε ἐφικτὸν εἰς τὴν ἥμετέραν νόησιν, ἐνῷ τὸ πραγματικὸν μένει πάντοτε συνδεδεμένον πρὸς τὴν ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ δεδομένην σχέσιν τῆς ὅλης πρὸς τὴν μορφήν. Οὕτως ἀντιτάσσονται πρὸς ἀλλήλους οἱ δύο κύριοι κλάδοι τῶν καθαρῶν ἐπιστημονικῶν ἔννοιῶν, ήτοι αἱ καθαραὶ ἔννοιαι τῆς μορφῆς καὶ αἱ καθαραὶ ἔννοιαι τῆς πραγματικότητος.

Ἐκ τῶν καθαρῶν ἔννοιῶν τῆς μορφῆς η̄ τῆς μονάδος καὶ η̄ τῆς πολλότητος εἶνε· αἱ γενικώταται ἔννοιαι. Ἀμφότεραι συνδέονται μὲν πρὸς ἀλλήλας, ἀλλ' η̄ ἔννοια τῆς πολλότητος εἶνε η̄ περιεκτικωτέρα, διότι πᾶσαι αἱ διαιρέσεις τῶν ἴδιαιτέρων τῆς μορφῆς ἔννοιῶν ἀνάγουσιν ἥμᾶς εἰς ταύτην. Ἡ πολλότης δύναται νὰ ἔξετασθῇ πάλιν εἴτε συνφδὰ τῇ κατὰ ποιὸν διατάξει αὐτῆς εἴτε συμφώνως πρὸς τὰς κατὰ ποσὸν αὐτῆς ἰδιότητας. Τοιουτούτοις πρὸς αὕτη ἄγει ἥμᾶς εἰς τὰς νέας ἔννοιας τῆς συσχετίσεως, ήτοι εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ποιότητος καὶ τὴν τῆς ποσότητος. Οὕτως η̄ μὲν ἔννοια τῆς ποιότητος περιλαμβάνει τὰς ἔννοιας τοῦ ἀπλοῦ καὶ τοῦ συνθέτου, η̄ δὲ ἔννοια τῆς ποσότητος τὰς

νούς τῆς μονάδος καὶ τῆς στληθύος. Λί τέσσιφες αἵτια ἔννοια
ένοιηται ἐν τῇ γενικῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἀριθμοῦ, οἵτις κατὰ τὰς εἰς
ταύτην ὑπὲρ τῶν μαθηματικῶν δοθείσας διαστάσεις δὲν περιλαμ-
βάνει μόνον πάντα τὰ εἶδη νοητῶν ποσῶν, ἀλλὰ δύναται ἐπίσης
νὰ παριστᾶ τὴν κατὰ ποιὸν σύνθεσιν καὶ τὴν διάταξιν τούτων,
καθὼς δεικνύει τὸ παραδειγματικόν μαθηματικῶν ἀριθμῶν. Ή
ἔννοια τοῦ ἀριθμοῦ ἐγγράφεται τέλος εἰς τελευταίαν τινὰ διαίδει ἔννοιαν,
συνδεομένης καὶ πείλαν πρὸς ταύτην, λόγῳ τῆς ἀλληλουχίας τῶν
ἀριθμῶν δεδομένου τινὸς ἀριθμητικοῦ συστήματος, νίας τινὸς
ἔννοιας τῆς μορφῆς, τούτου τῆς ἔννοιας τῆς μεταβαλλομένης
μορφῆς. Ή εἰλημένη ἔννοια μορφοῦται, καὶ οὐδενὸς μορφῆς μοι.
μὸς ἀριθμητικοῦ τινος συνόλου δύναται νὰ παρισχθῇ δι' ἀρι-
θμένων πράξεων ἐξ οἰκείων τοῦ ἀλλοίς ἔννοιας, ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς
θερμοκλιθδους ἔννοιας τοῦ μερικοῦ ἢ τοῦ ἀπλοῦ. Ή οὕτω μορ-
φοῦται ἔννοια τοῦ μεταβλητοῦ ἀριθμοῦ διαφεύγει ἐν τέλει εἰς
δύο διεπεριουσίας ἔννοιας, καὶ τὴν τοῦ **ἀνεξαρτήτως** καὶ τοῦ
εξηρτημένως μεταβλητοῦ ἀριθμοῦ. Αμφότεραι αἱ ἔννοια
αὗται συνδέονται ἐν τῇ γενικῇ ἐννοίᾳ τῆς συναρτήσεως. Οὕτω
δυνάμεθα νὰ κατατίθομεν ὡς ἔπειται τὰς εἰλημένας ἔννοιας:

Μονάς

Πελότης

Πεσότης

Εύνθετον

Τὸ μεταβλητον

Πήγος

Ιενική ἔννοια ἀριθμοῦ

Ἀνεξαρτήτως μεταβλητός ἀριθμοῦ**Ἐξηρτημένως μεταβλητός ἀριθμοῦ**

Γενική ἔννοια συναρτήσεως

Λί καθαραὶ ἔννοιαι τῆς πραγματικότητος διαφέρουσιν,
ἐν τῇ ιστορικῇ αἵτινα ἐξελίξει, τῶν ἔννοιῶν τῆς μορφῆς κατὰ
τοῦτο, οἵτι τινὲς ἐξ αὐτῶν ἔθεσιν συγχρόνως τὰς βίστικας μεταφρ-
ασικῶν συστημάτων, τοιαύτην δὲ ἐξίσκαισιν ἐν τοῖς συστήμασι
τούτοις ἐπιφροίγη, ὅπει αἱ συμετληφοῦσαι τιάτις ἀντίστοιχοι ἔν-
νοιαι οὐδόλως ἢ ἐν μέρει μόνον ἡδυναίθησιν νὰ ληρθοῦσιν οὐτ'
ηφιγ. Τῷδε δὲ ἐδέσποισεν ὁλοκλήρου τῆς ἐξελίξεως ταῦτας ὁ επιφρ-
ασικός πανών, καθ' ὃν, εὐθὺς ὅτε ἡδύνεται νὰ γένῃ λόγος στερεί-

ἀφηρημένης τινὸς ἀντιλίψεως τῆς πραγματικότητος, αἱ μᾶλλον ἀφηρημέναι καὶ ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου κόσμου τῆς ἐμπειρίας τελείως ἀνεφάρμοστοι ἔννοιαι ἐμορφοῦντο λίαν πρωίμως, εἴτα δὲ διεπλάσσοντο ἐξ αὐτῶν μικρὸν καὶ κατ' ὅλον ἄλλαι ἔννοιαι, ἐγγύτεραι πρὸς τὴν πραγματικότητα. Οὕτως ἐμφανίζονται ἡδη κατὰ τὰς ἀπαρχὰς τῆς ἀφηρημένης σκέψεως, παρὰ τοῖς Ἐλεάταις καὶ παρὸς Ἡρακλείτῳ, αἱ ἔννοιαι τοῦ «εἶναι» καὶ τοῦ «γίγνεσθαι», ἃς τελικαὶ ἀρχαὶ τῆς πραγματικότητος, συγχρόνως δὲ καὶ ὡς ἀρχαὶ ἀποκλείουσαι ἄλληλας ἀμοιβαίως, ἐπειδὴ οἱ Ἐλεάται πᾶσαν ἔξελιξιν, πᾶσαν μεταβολὴν θεωροῦσιν ὡς φαινομενικήν, ὡς μὴ πραγματικήν, ἐνῷ ἀντιστρόφως δὲ Ἡράκλειτος διασχυρίζεται, ὅτι εἶναι ὁδύνατος ή ὑπόστασις ἥραμοῦντός τινος, ἀμεταβλίτου κόσμου. Ὅπο τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐγένετο τὸ πρῶτον ή ἀπόπειρα τῆς διαμορφώσεως τῶν ἔννοιῶν ἀντιθέσεως, αἵτινες ἡδύναντο νὰ ἐφαρμοσθῶσιν, ἐν συνδέσει πρὸς ἄλληλας, εἰς τὸ πραγματικὸν «εἶναι». Οὕτως δὲ μὲν Πλάτων ἀντιτάσσει πρὸς τὴν ὑλην τὴν «ἰδέαν», δὲ δὲ Ἀριστοτέλης τὴν «μορφήν». Μολονότι δὲ ὑπῆρξε λίαν σημαντική ἡ διάκρισις αὕτη, δὲν παρέσχεν δικιας ή ἔννοια τῆς ὑλῆς, ἐνεκεν τῶν προμνησθέντων λόγων, βάσιν τελεσφόρου ἐφαρμογῆς, οὕτως δῆστε μεγίστη σημασία ἀπεδόθη πάλιν ἀναγκαίως εἰς μίαν μόνον τῶν εἰρημένων ἔννοιῶν, τουτέστιν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς μορφῆς. Τὸ πρῶτον ή νεωτέρᾳ φιλοσοφίᾳ ἀντικατέστησεν αὕτας διὰ τῶν ἔννοιῶν ἐκείνων, αἵτινες, ἐπειδὴ προύποθέτουσι τὴν τε ὑλην καὶ τὴν μορφήν, δύνανται νὰ συνδέωνται ως συναφεῖς πρὸς ἄλληλας. Αἱ ἔννοιαι αὗται εἶναι ή τῆς «οὐσίας» καὶ ή τῆς «αἰτιότητος»¹. Βεβαίως ὑπάρχει καὶ νῦν ἔτι ή τάσις τῆς ἐπικρατήσεως ἐκατέρας τῶν εἰρημένων ἀντιστοίχων ἔννοιῶν. Ἐνῷ τάρχαιότερα μεταφυσικὰ συστήματα διαβλέπουσιν ἐν τῇ οὐσίᾳ τὴν θεμιελιόδη ἔννοιαν πάσης ἐπιστήμης, ή νεωτέρα ίδεαλογία θεωρεῖ ὡς προεξάρχουσαν τὴν αἰτιότητα τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου, ἐκλαμβάνει δὲ τὴν οὐσίαν ὡς τινὰ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς νοήσεως προερχομένην βοηθητικὴν ἔννοιαν. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς πρὸς τὴν ἀμοιβαίαν σχέσιν τῶν δύο ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν, αἵτινες βαίνουσι παραλλήλως πρὸς τὰ μεταφυσικὰ ἐκεῖνα συστήματα. Ο παλαιότερος ὑλισμὸς καὶ δὲ πραγματισμὸς εἶναι συγχρόνως φυσιοδοξία (Naturalismus). Ἡ ἀνάγκη

1. Ηρβλ. τὴν μελέτην μου παρὶ τῆς ιστορίας καὶ τῆς θεωρίας τῶν ἀφηρημένων ἔννοιῶν, «Philos. Studien» II. σελ. 161 καὶ ἐφεξῆς.

τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ή ἀφορῶσι εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς οὐσίας, ως βάσεως τῆς ἔξοτερης ἐμπειρίας, μεταφέρεται ἐπὶ τῆς καθόλου ἐμπειρίας. Τῇ γεωτέρᾳ ίδειλογίᾳ καὶ δὲ γεώτερος ίδειλογικὸς πραγματισμὸς ἀκολουθοῦντι τὴν ψυχολογικὴν θεωρίαν, καθ' ἣν οὐδεμία παρίσταται ἀνάγνωσις, ὥπερ ἀπὸ τοῦ αἰτιῶδους συνειδητοῦ τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν ἀφοριώμενοι συναγάγωμεν τὸ συμπέρασμα περὶ τῆς οὐκάρεστης τινος βάσεως τῶν ἐνεργειῶν τούτων, ἀφοῦ ἀντιστρόφως η ἔννοια τῆς οὐσίας θεωρεῖται ἐντεῖθαι ὡς προϊδν τῆς νοήσεως, ὅπερ ἀπορρέει ἐξ ὀρισμένων τεντὸν ίδιοτήτων τῶν παραπτάσεων, εἴτε ἐκ λειτουργιῶν τινῶν τοῦ νοοῦντος ὑποκαμένου. Οὕτως εἰς μὲν τὴν φυσιοδοξίαν ἡ οὐσία κατισχύει τῆς αἰτιότητος, εἰς δὲ τὸν ψυχολογισμὸν (Psychologismus) ἡ αἰτιότης δεσπόζει τῆς οὐσίας. Ήντεῖθεν δῆλον γίνεται, ὅτι ἐν τῇ ἔξελεσι τῶν γενικῶν ἔννοιῶν τῆς ἔξελεστης τῆς γνῶσεως, οἵτις ἐκ τῶν γενικαιτέρων ἐπείνεται εἰς τὰς μερικοτέρας διαφορίας καὶ οἵτις ἐν τῇ σφρίσῃ τῶν διαφοράσεων τούτων ἀρνεῖται ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν ἀντικαμένων τῆς φύσεως εἰς τὴν μελέτην τῶν φαινομένων τοῦ πενεματικοῦ κόσμου. Λαριστὸς διὸ τὸν αὐτὸν λόγον, δι' ὃν ἡ φιλοσοφία προτρέψθη τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν, η ἀντίθεσις τοῦ «εἶναι» πρὸς τὸ «γίγνεσθαι» μεταξὺ τῶν θεμελιωδῶν μεταφρονιῶν ἔννοιῶν πρὸ τῶν ἀντιθέσεων τῆς «οὐσίας» πρὸς τὴν «αἰτιότητα», διὸ τὴν αὐτὴν δὲ αἰτίαν, δι' ἣν αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαις ἐμπροφάθησαν πρὸ τῶν νοολογικῶν, αἱ εἰς τὴν οὐσίαν ἀφορῶσαι θεωρίαι εἶναι περιγγενέστεραι τῶν καθιστῶν συστημάτων τῆς αἰτιότητος.

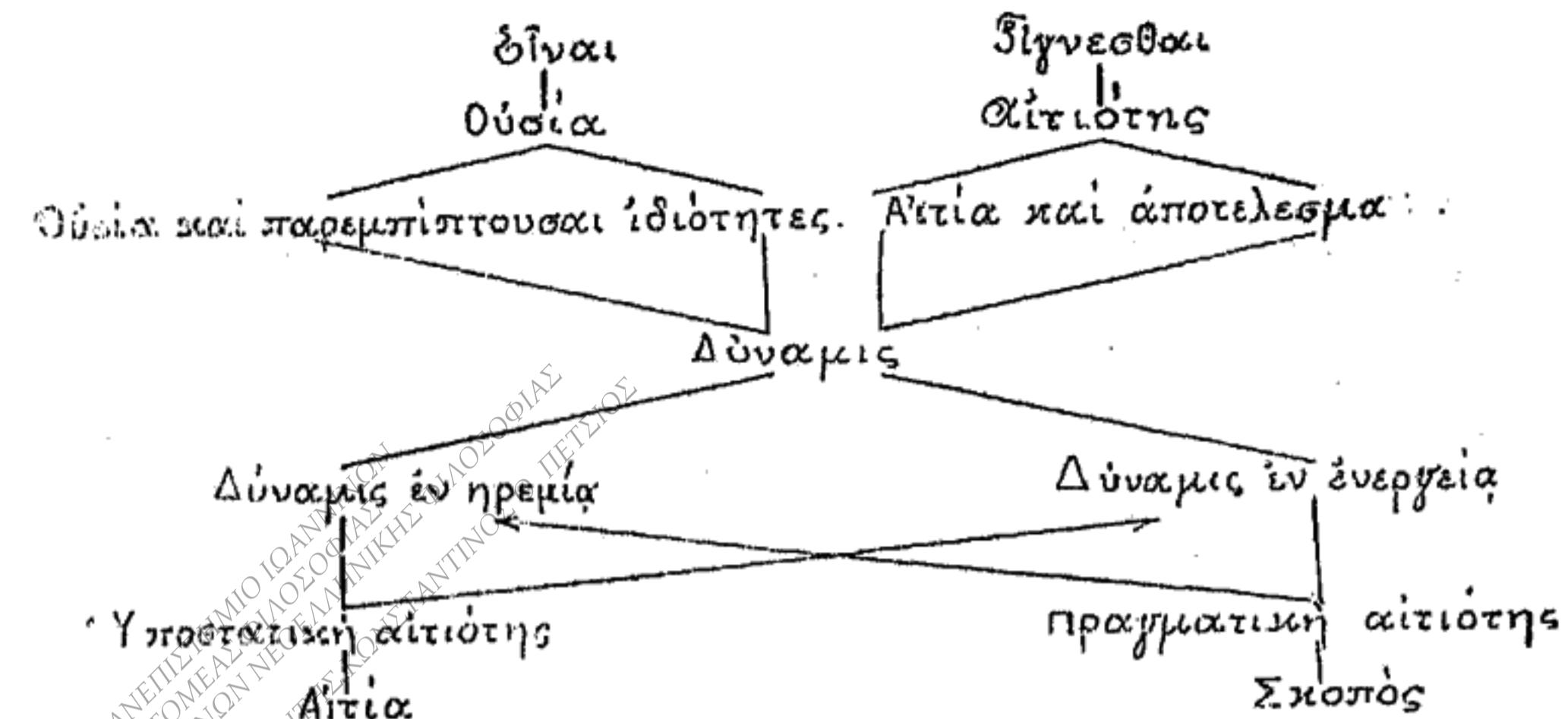
Ἐάν θελήσωμεν γὰρ πατετέξωμεν συστηματικῶς τὰς καθιστᾶς ἔννοιας τῆς πραγματικότητος, δέοντα γὰρ προτέξωμεν πάλιν ἀντεῖθαι τὴν ἔννοιαν τοῦ «εἶναι» καὶ τὴν τοῦ «γίγνεσθαι», ἐξ ὃν ἐν ταῖς ἔννοιαις τῆς «οὐσίας» καὶ τῆς «αἰτιότητος» ἀνιστεύονται οὐσιαστικότεραι ίδειται διαπλάσια. Ήντος τὸ «εἶναι» καὶ τὸ «γίγνεσθαι» ἀποτελοῦσι δύο πλήρεις ἀντιθέσεις, πυνθάνονται ἐγ μὲν τῇ «οὐσίᾳ» τὸ «εἶναι» πρὸς τὸ «γίγνεσθαι», ἐν δὲ τῇ «αἰτιότητι» τὸ «γίγνεσθαι» πρὸς τὸ «εἶναι». Η αἰτιότης πυνθάνει πρὸς ἄλληλας ὅλας τὰς ίδιατερας διαμηρυφώσεις τοῦ γίγνεσθαι, ἔξαρτῶσαι καὶ νοοῦσαι ἐν τέλει πᾶσιν γένεσιν καὶ ταῖς γεγονόσις ὃς ἐν καὶ μόνον τελείως πιγμεροτημένον «εἶναι». Λιὸν διάστη τῶν ἔννοιῶν τούτων διαφεῖται εἰς ἄλλας ἀντιστοίχους διάδικτους ἔννοιαν. Η οὐσία ἀναλύεται εἰς τὴν κυριως οὐσίαν καὶ εἰς τὰς παρεμπιπούσας ίδιοτητας αὐτῆς (Accidenzien), τουτόσιν εἰς τὴν

μεταβαλλομένην μορφήν, ἐν τῇ δύναται νὰ ἔμφανται αὐτὴ καθ' οὐσίην ἢ σταθερὰ οὐσία. Ἡ αἰτιότης ἀναλύεται εἰς *alität* καὶ *ἀποτέλεσμα*, ἣτοι εἰς δύο μέρη, μπερ ἀπαιτοῦνται πρὸς σύστασιν τῆς πραγματικῆς αἰτιότητος. Ἀμφότεραι αἱ δυάδες αὗται τῶν ἔννοιῶν συγκεφαλαιοῦνται εἰς τὴν γενικὴν ἔννοιαν τῆς **δυνάμεως**. Διότι αὕτη θεωρεῖται ἀφ' ἑνὸς ὡς υποστατική αἰτία ἀπασῶν τῶν ἔνεργειῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς αἴτια, ἣτις ἐγένετο πραγματικότης, ἣτις μετεβλήθη εἰς ἀποτέλεσμα. Αἱ δύο αὗται ὅψεις τῆς δυνάμεως διαχρίνονται εἰς τὰς ἀντιστοίχους ἔννοιας τῆς **ἡρεμούσης** (potentielle) καὶ τῆς **δρώσης** (aktuelle) δυνάμεως, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη παριστᾶ τὴν ἐν τῇ οὐσίᾳ ἔνυκτάρχουσαν, ἀλλὰ μήτω δι' ἀποτελέσματος ἀποκαλυφθεῖσαν αἰτιότητα, ἢ δὲ δευτέρα τὴν δι' ἀποτελέσματος ἐκδηλωθεῖσαν ἢ ἐνδηλουμένην. Οὕτως αἱ ἀλληλεπιδράσεις τῆς οὐσίας καὶ τῆς αἰτιότητος ἀποκαθίστανται πάλιν ἐν ἀμφοτέραις ταύταις ταῖς ἔννοιαῖς, μὲ τὴν διαφορὰν μόνον, ὅτι αἱ δύο αὗται ἔννοιαι τάσσονται εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν, τοντέστιν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος. Ἐν τῇ ἡρεμούσῃ δυνάμει ἔξαφανίζεται πᾶν ὅ,τι νοεῖται ὡς μὴ δυνάμενον νὰ ἔνεργήσῃ αἰτιωδῶς ἐν τῇ οὐσίᾳ. Ἐν τῷ οημείῳ δὲ τούτῳ δειπνύεται ὀριδήλως μία ἐν τῇ πορείᾳ τῆς λογικῆς ἔξελιξεως τῶν ἔννοιῶν ἀρχομένη ὑπεροχὴ τῆς αἰτιότητος ἔναντι τῆς οὐσίας. Ἡ υπεροχὴ αὕτη δειπνύεται ἀκόμη καταφανέστερον ἐν τῇ διπή, ἵνα ἔχουσιν αἱ νεότεραι φυσικαὶ ἐπιστῆμαι τοῦ ν' ἀπομικρύνωσι τὸν ὅρον τῆς «δυνάμεως», ἀντικαθιστῶσαι αὐτὸν διὰ τοῦ ὅρου τῆς «ἔνεργειας». Ο πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς δυνάμεως συνδεόμενος οὕτος ἔνδοιασμὸς προέρχεται ἐκ τοῦ δτι οἱ περὶ τὰς ἐπιστήμας ταύτας ἀσχολούμενοι νομίζουσιν, ὅτι ἐν τῷ ὅρῳ τούτῳ διαφαίνεται πάλιν ὑπὲρ τὸ δέον σαφῶς ἢ ἐκ τῆς οὐσίας ἔξαρτησις. Οὕτως ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ὑπάρχει ποιά τις ἀντίθεσις, ἣτις ἔνισχύεται εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἐποπτείαν καὶ εἰς τὰς λογικὰς κρίσεις, τοντέστιν ἢ ἀντίθεσις μεταξὺ δύο ἔννοιῶν τῆς αἰτιότητος, ἃς δυνάμειθα νὰ διακρίνωμεν ἀλλ' ἀλλήλων διὰ τῶν δρῶν «ὑποστατική» (substanzielle) καὶ «πραγματική» (aktuelle) αἰτιότητης. Συνφόδι τῇ υποστατικῇ ἔννοιᾳ τῆς αἰτιότητος πᾶσαι αἰτιώδης λειτουργία νοεῖται ὡς ἔνεργεια ἀμεταβλήτου τινὸς οὖσας, συμμόρνως δὲ πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς πραγματικῆς αἰτιότητος πᾶσα αἰτιότης ἔγκειται ἐν τῇ ὥστις ἀναγκαῖῃ νοούμενῃ συνδέσει ὠρισμένων γεγονότων. Ἡ χαρακτηριστικὴ διαφορὰ ἀμφοτέρων τῶν εἰρημένων ἔννοιῶν διαφαινεται ἵδιως ἐν τῇ διαφόρῳ ἀντιλήφῃ τῆς ἡρεμούσης καὶ τῆς δράσης δυνάμεως. Συμφώνως

πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστατικῆς αἰτιότητος πᾶσαι δύναμις εὑρίσκεται καὶ ἀρχὰς ἐν ἡρεμίᾳ, εἶτα δὲ ἀρχεται δρῶσι ὥστε τινας ὀρισμένους ὅρους. Τούγαντίον, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐνεργητικῆς αἰτιότητος, οὐ δρῶσι δύναμις δὲν εἶναι μόνον ὁ ἀρχικότερος, ἀλλὰ καὶ ὁ μόνος ἀραιγματικὸς παράγον. Ἡ ἡρεμοῦσαι δύναμις εἶναι μόνον ἀπλῆ βιοθητική ἔννοια, χρησιμεύουσα εἰς ὀρισμένες τινὰς περιστάσεις πρὸς συμπλήρωσιν τῶν αἰτιωδῶν συνειρμῶν παὶ προοριζομένη πρὸς διήλωσιν μᾶς οὕτε κατὰ ποιὸν οὕτε πασὸν αἰτιωδεικνυμένης, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος αναγνωρίζεις δρῶσης δινιάμετρος.

Ἐκ τῆς τοιουτορρότητος ἔξελιχθείσης ὀντιθέσεως ἀπορρέει ἐγγένεια τέλεσι διάτης της ἀντιστοίχων ἔννοιῶν, αἵτινες εἶναι μὲν πάλιν αὐτὰς ναὶ παραπόνται τῆς ἔξελιξεως τῆς ἔννοιας τῆς αἰτιότητος, ἔχουσιν ὅμιλος, συνεπείᾳ τῶν ἴδιωτερον τῆς ἐμπειρίας διορῶν, τὴν διατῶν ἀφικτηρίαν εἰς τὰς φυχολογικὰς ἐφιαρμογάς. Μὲν διηλονότι νοῆται ὡς ὑποστατική η αἰτιότης, δέον γὰρ συνδέεται πρὸς ταῦτην ἀναγνωστικήν προώπειαν τῆς σταθερότητος τῆς βίβασης αὐτῆς. Τῆς προώπειαν ταύτης συνέπεια εἶναι, ὅτι πατέει τὴν ἔρευναν τῶν ἴδιωτερον ἴδεωντων συνδέονταν η ὑποστατική αὕτη καὶ ἐμπειρία τοῖς τάσσεται πρὸ τῆς παραγωγῆς τῶν παὶ ἔννοια ἀποτελεσμάτων, καὶ διεισδέποτε ἐν τῷ ἐπιτευχθέντι τελικῇ ἀποτελέσματι καθορίζει τὸ προτερόφρως διόρος της ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐν τῷ αἰτιώδει συνειρμῷ προηγουμένην ἐνέργειαν. Οὐδεν η ὑποστατική αἰτιότης ἀγειρεῖται εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτίας, ἐν τῇ στενωτέρᾳ σημασίᾳ τῆς λέξεως, ἐν τῇ διηλονται μὲν ἔξιστησις της τοῦ ἀποτελέσματος ἐν τίνος ναὶ διευθύνειν ἀγνώστου αἰτίας, ἀποκλείεται ὅμιλος καθορισμός της τῆς αἰτίας, τῇ βιοθεσίᾳ τῶν ὡς ἀποτέλεσματι δεδομένων γεγονότων. Ἀλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα διον ἀφορῆνε εἰς τὴν ἀραιγματικήν αἰτιότηταν. Επειδὴ αὕτη συνδέει γεγονότα ταῦτα ἐπει τῇ βάσει τοῦ νόμου εἴης αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, ὑπάρχει ἐπει τῶν προτέρων ἀνταῦθι μορχή της τοῦ ἀμοιβαλού καθορισμοῦ, ὃν ἐμπεριμελεῖται ἵδη ἐν διευθὺν δ λογικὸς νόμος τοῦ ἀποχρῶντος λόγου. Συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τοῦτον δέον μὲν, διότι τὸ ἀποτέλεσμα νοῆται ὡς ἔξιστησμενον ἐν τῆς διευτοῖς αἰτίαις, πρέπει ὅμιλος, ἀντιστρόφως, διότις καὶ η αἰτία θεωρεῖται ὡς ἀνίρκουσα εἰς τὸ διευθύνεται. Η αὕτη συντελεσθεῖσα ἀναστροφὴ τῆς αἰτιότητος εἶναι η ἀρχὴ τοῦ σκοποῦ.

Ἄκαν τὸ σύστημα τῶν καθαρῶν ἔννοιῶν τῆς πραγματικότητος συνοψίζεται ἐν τοῖς ἐπομένοντις :

Ἔντοις ἐπομένοις θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸ νὰ διασαφῆσωμεν, λαμβάνοντες ὑπὸ δύψιν τὸ γενικὸν θέμα ἡμῶν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ὄγηθέντων συνειδημάτων τῶν ἐννοιῶν, τὰς ἐννοίας ἐκείνας, ἐν αἷς συνδέονται τὰ κύρια σημεῖα ὅλοκλήρου τοῦ πεδίου τῶν ἐννοιῶν. Αὗται εἶνε ἐκ μὲν τῶν ἐννοιῶν τῆς μορφῆς ή ἐννοία τῆς πολλότητος, τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς συναρτήσεως, ἐκ δὲ τῶν τῆς πραγματικότητος αἵ ἐννοιαὶ τῆς οὐσίας, τῆς αἰτιότητος καὶ τοῦ σκοποῦ.

III. Η καθαρὰ ἐννοια τῆς μορφῆς.

1. "Ἐννοια τῆς πολλότητος.

Μονὰς καὶ πολλότης εἶνε αἱ γενικώταται ἐννοιαὶ τῆς μορφῆς, αἵτινες ἀπαιτοῦνται πρὸς λογικὴν πασῶν τῶν λοιπῶν διαμόρφωσιν. "Ἐκαστον ἀντικείμενον τῆς νοήσεως, ἐφ' ὃσον νοεῖται ὁς διακεκριμένον ἀπὸ τῶν λοιπῶν, εἶνε μονὰς καὶ δύναται πάντοτε κατὰ καινόνα ν' ἀναλύεται εἰς μιᾶλλον ἐπὶ μέρους μονάδας καὶ νὰ νοῆται ὁς ἀνήκον εἰς εὑρυτέρας μονάδας. Ἡ διττὴ αὕτη πρόδοδος τερματίζεται εἰς τὰς δύο δρικὰς ἐννοίας, ἢτοι εἰς τὴν ἐννοιαν μιᾶς ἐλαχίστης καὶ ἀνεπιδέκτου περαιτέρῳ ἀναλύσεως μονάδος καὶ μιᾶς μεγίστης μονάδος, ἢτις δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ τάσσεται ὑπὸ ἀνωτέραν μονάδα. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς πολλότητος συνδέονται κατὰ ταῦτα δύο ἐννοιαὶ μονάδος, αἵτινες ὥμινες ἐφ' ὃσον πρόκειται περὶ ἐμπειρικῶν πολλοτήτων ἔχουσι μόνον σχετικὴν σημασίαν, παριστῶσαι διπλῶς τὰ αὐθαίρετα ὅρια, μέχρι τῶν διοίων ἔξετάθη ἡ διττὴ πρόδοδος ἐκείνη. Αἱ δύο αὕται δρικαὶ ἐννοιαὶ τῆς μονάδος εἶνε ή τοῦ ἀτομικοῦ στοιχείου καὶ ή τοῦ **ὅλου**.